

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΚΑΡΑΦΥΛΛΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΟΨΗ ΤΟΥ ΕΝΙΣΧΥΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

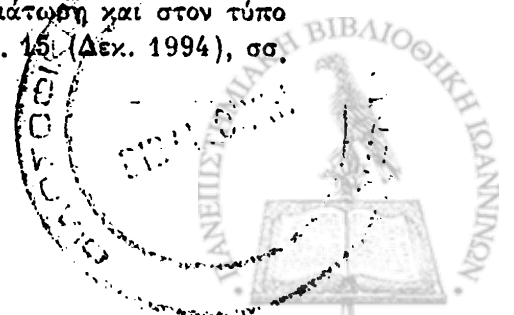
Η ενασχόλησή μας με το πρόβλημα του ρατσισμού δεν είναι ευκαιριακή και τυχαία αλλά έχει μία ιστορία δέκα ετών περίπου. Σε δύο προηγούμενες εργασίες μας, από τις οποίες η μία φέρει τον τίτλο *Κοινωνικός Αποκλεισμός*² και η άλλη τον αντίστοιχο *Παιδεία και Κοινωνικοί Αποκλεισμοί*¹, διεξήλθαμε άμεσα και έμμεσα και το πρόβλημα του ρατσισμού καθώς και τις επιπτώσεις του στην παιδεία. Ειδικότερα όμως στην πρώτη εργασία επιχειρήσαμε να προβούμε στη γενική καταγραφή του αποκλεισμού και των προβλημάτων που δημιουργεί — αναφερόμενοι και στην ιδιαίτερη μορφή με την οποία αυτός παρουσιάζεται στην ελληνική κοινωνία — ενώ στη δεύτερη συζητήσαμε το αίτημα για ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση και διαπιστώσαμε ότι αυτό μένει ανικανοποίητο, διαμορφώνοντας έτσι δύο διαφορετικούς τύπους πολιτών. Αλλά για να συνδεθούμε άμεσα με το προκείμενο, θυμίζουμε ότι στην πρώτη εργασία καθορίσαμε ότι μία από τις θεμελιώδεις αιτίες που δομούν το γενικό αποκλεισμό είναι ο οικουμενικός ρατσισμός³. Στην παρούσα λοιπόν εργασία ερχόμαστε να διερευνήσουμε λεπτομερώς το ζήτημα του ρατσισμού και κυρίως να μελετήσουμε και να διεξέλθουμε τις βασικές θεωρίες για τη γέννηση και τη λειτουργία του στις κοινωνίες σήμερα.

Αλλά πρωτίστως θεωρούμε απαραίτητο να δηλώσουμε ότι η ανάληψη του συγκεκριμένου εγχειρήματος έχει αφετηρία την ανάγκη για μια απο-

1. Η εργασία αυτή είχε συγγραφεί από κοινού με τον Γ. Γαλάνη και είχε τον ακριβή τίτλο, «Ο Κοινωνικός Αποκλεισμός. Γενικό διάγραμμα του προβλήματος και επιγραμματικές αναιρετικές προτάσεις», π. *Χρονικά* τ. 6 (Απρ. 1993), σσ. 31-42.

2. Ο σχετικός τίτλος της εν λόγω εργασίας είναι «Παιδεία και Κοινωνικοί Αποκλεισμοί. Ο ρόλος του μορφωτικού επιπέδου στην κοινωνική διαστρωμάτωση και στον τύπο των πολιτών», π. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τ. Δ', τχ. 15 (Δεκ. 1994), σσ. 125-141.

3. Βλ. «Ο κοινωνικός αποκλεισμός», σσ. 34-36.

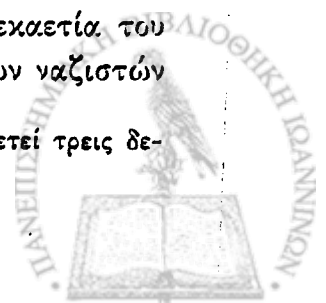
δεκτή προσέγγιση της έννοιας ρατσισμός και ιδιαίτερα για μια ορθή φιλοσοφική προσέγγισή του. Για να επιτύχουμε όμως κάτι τέτοιο, είναι απαραίτητο να δούμε πρώτα το συμβατικό πλαίσιο του ρατσισμού και στη συνέχεια ορισμένους γενικούς ή και γενικόλογους ορισμούς για το περιεχόμενό του.

Ακολουθώντας αυτή τη γραμμή πλεύσης διαπιστώνουμε ότι ο ρατσισμός συνιστά ένα πρωταρχικό φαινόμενο της ατομικής και συλλογικής ζωής, το οποίο κατά την προϊστορία και τις παλαιότερες περιόδους της ιστορίας ίσχυε ως καθοριστικός θεσμός για τις διανθρώπινες σχέσεις. Έκτοτε με αυξομειώσεις της έντασής του κατά περιόδους και κατά περιοχές δεν υποχώρησε οριστικά ποτέ, ενώ κατά τις τελευταίες δεκαετίες ισχυροποιήθηκε με έναν ιδιαίτερο δυναμισμό που υπονομεύει τις πραγματικές δυνατότητες, τις προοπτικές και την ίδια τη ζωή εκατομμυρίων ανθρώπων.

Ως φαινόμενο αλλά και ως θεσμός που στηρίχτηκε στη φυλετική διάκριση ο ρατσισμός σφράγισε τη ζωή των αρχαίων κοινωνιών και προώθησε τη συνένωση με βάση την αιμοτογενετική συγγένεια. Η παράλληλη συγκρότηση κρατών με αφετηρία την πολυφυλετική και την πολυεθνική κοινότητα, που παρατηρήθηκε τόσο στην αρχαία όσο και στη νεώτερη εποχή, έκλεισε με τη Γαλλική επανάσταση, η οποία επέβαλε την πολιτική συγκρότηση του εθνοκρατικού τύπου. Σήμερα το φαινόμενο του ρατσισμού, χωρίς να έχει εκλείψει στις διακρατικές σχέσεις, εμφανίζεται περισσότερο στο εσωτερικό των κρατών και λογίζεται ως μία ιδιαίτερα περιφρονητική στάση απέναντι σε ομάδες πληθυσμών που υφίστανται τις δυσμενείς επιπτώσεις του σε πάρα πολλά επίπεδα. Απαραίτητη προσθήκη στο βιογραφικό του ρατσισμού συνιστά και η επισήμανση ότι στη νεώτερη ιστορία το φαινόμενο αυτό ενισχύθηκε σε δύο περιπτώσεις: η πρώτη αφορά την περίοδο των ανακαλύψεων και γενικότερα την εποχή της αποικιοκρατίας, κατά την οποία οι άποικοι περιφρονούν και τα στοιχειώδη δικαιώματα των ιθαγενών και η δεύτερη καλύπτει την τελευταία εικοσαετία όπου σημειώνεται η αντίστροφη πορεία, δηλαδή η πορεία των μεγάλων μεταναστεύσεων των φτωχών λαών από την Ασία, την Αφρική και την Ανατολική Ευρώπη προς τις πλούσιες ευρωπαϊκές χώρες, τις χώρες της Βορείου Αμερικής και την Αυστραλία, η οποία ενίσχυσε μία ρατσιστική διάθεση και συμπεριφορά των υποδοχέων.

Μολονότι λοιπόν το φαινόμενο του ρατσισμού παρουσιάζεται από την αυγή της πρωτόγονης οργάνωσης της κοινωνίας και έχει μία διαρκή ιστορική ζωή, μόνο κατά τη νεώτερη εποχή λογίζεται ως κοινωνικό ζήτημα. Ακριβέστερα ως όρος ο ρατσισμός καταγράφεται μόλις τη δεκαετία του 1930¹ και χαρακτηρίζει τη μέθοδο και την αντίστοιχη πορεία των ναζιστών

1. *Oxford English Dictionary*, 1989. Την εμφάνιση όμως την τοποθετεί τρεις δε-

οι οποίοι χρησιμοποίησαν τη φυλετική βιολογία και την ανθρωπολογία, για να εφαρμόσουν και να δικαιολογήσουν το πολιτικό τους πρόγραμμα.

Πέραν όμως από το συμβατικό πλαίσιο που περιγράψαμε παραπάνω, πρέπει να δούμε το ίδιο το περιεχόμενο του ρατσισμού. Ενδεικτικά λοιπόν αναφέρουμε ότι σε μία πρώιμη φάση για την ανάλυσή του ο ρατσισμός χαρακτηρίζεται ως δόγμα, σύμφωνα με το οποίο μία εθνική ομάδα είναι καταδικασμένη ως κατώτερη εκ γενετής, ενώ μία άλλη καθορίζεται εκ γενετής ως ανώτερη¹. Άλλος ορισμός τον οποίο μπορούμε να δώσουμε για το ρατσισμό είναι ότι αυτός συνιστά τη θεωρία κατά την οποία τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά και οι ικανότητες καθορίζονται από τη φυλή. Είναι δηλαδή μία διδασκαλία που υπερασπίζεται την ανωτερότητα της φυλής², χωρίς βέβαια να απουσιάζει και η σχετική ελαστικότητα της έννοιάς του³. Ενδιαφέρων είναι και ο ορισμός ότι «κάποιος είναι ρατσιστής όταν αυτός είτε δεν ενδιαφέρεται καθόλου ή δεν ενδιαφέρεται αρκετά, σύμφωνα με την ηθικότητα, ή δεν ενδιαφέρεται με τους ορθούς τρόπους για πληθυσμούς που είναι ενταγμένοι σε μια σταθερή φυλετική ομάδα για την οποία υπάρχει περιφρόνηση, βασισμένη στη φυλετική ταξινόμηση»⁴. Τέλος, θα θεωρήσουμε πολύ σημαντικό τον ορισμό ότι «ρατσισμός είναι κάτι που δεν αναμειγνύει τις πεποιθήσεις και την ορθολογικότητά μας ή μη, αλλά τις ανάγκες, τις προθέσεις, τις προτιμήσεις και τις αντιπάθειές μας»⁵.

καετίες νωρίτερα. Για τη σημασία και την έννοια του ρατσισμού βλέπε και *Webster's Dictionary of the English Language*, 1989, p. 823. (Είναι η «αντίληψη ότι τα χαρακτηριστικά και οι ικανότητες ενός ατόμου καθορίζονται από τη φυλή και ότι μία φυλή είναι βιολογικά ανώτερη από μία άλλη»).

1. Αυτός είναι παραδοσιακά ο κοινός τόπος για την έννοια του ρατσισμού. Ενδεικτικά και μόνο βλ. στον J.L.A. Garcia, "The Heart of Racism", in *Journal of Social Philosophy*, Vol. 27, No. 1, Spring 1996, p. 5 (5-45). — Ενδιαφέρουσα για τον τρόπο που αντιμετωπίζει το ζήτημα του ρατσισμού είναι η εργασία του Goldberg, "Racism and Rationality: the Need for a New Critique", *Philosophy of the Social Sciences* 20(1990), pp. 317-350.

2. Richard Shaefer, *Racial and Ethnic Groups*, Scott-Foresman, Glenview, 1990, p. 27.

3. Για παράδειγμα μπορούμε να δούμε τη σταδιακή θέση του Ambalvaner Sivanandan, διευθυντή του Βρετανικού Ινστιτούτου για το Ρατσισμό, ο οποίος το 1982 μας λέει ότι ο ρατσισμός είναι μία ειδική και συστηματική ιδεολογία της φυλετικής ανωτερότητας, το 1983 δηλώνει ότι ο ρατσισμός αναφέρεται στη δύναμη και όχι στην προκατάληψη και το 1985 ότι ο ρατσισμός είναι η δύναμη των θεσμών και των δομών που ξεχωρίζουν, βλ. Robert Miles, *Racism*, Routledge, London 1989, p. 54—Πέραν όμως από την εκτίμηση του Miles, μπορούμε και οι ίδιοι να διαπιστώσουμε την ελαστικότητα αυτή μελετώντας τις εργασίες του: A. Sivanandan, *A Different Hunger*, Pluto, London 1982 και "Challenging Racism: Strategies for the 80's", *Race and Class*, Vol. 25 (1983), p. 2.

4. J.L.A. Garcia, *op. cit.*, p. 6.

5. *Ibid.*

Εξεζητημένο, αν και αφελές, εκτιμάται πως είναι και το αρνητικό πρόσημο που τίθεται στον όρο ρατσισμός, ότι δηλαδή σήμερα αυτός είναι ανύπαρκτος, γιατί δεν υπάρχουν πλέον φυλές. Η γεμάτη υστεροβουλία αυτή υπέρβαση μπορεί να αναιρεθεί με διάφορους τρόπους: πρώτα-πρώτα με την κατεστημένη άποψη ότι η φυλή είναι μέρος της κοινωνικής δομής και άρα η ύπαρξη της δομής συνεπάγεται τη θεμελιώδη ύπαρξη των φυλών, και δεύτερον, ακόμη κι αν υποθέσουμε ως αληθινή την άποψη ότι οι φυλές είναι μη πραγματικές, αυτό που αποκαλούμε εμείς ρατσισμό διαπιστώνεται ότι υπάρχει¹. Την απόληξη αυτή δεν μπορεί να αδυνατίσει η αναζήτηση που διατείνεται ότι οι λαοί κάνουν με την καρδιά τους διαχωρισμούς, στηριγμένοι, συνειδητά ή όχι, στις φυλετικές ταξινομήσεις. Εξάλλου η εν λόγω θέση δεν προσθέτει τίποτε στην αλήθεια των ταξινομήσεων για την οποία συζητούμε εδώ².

Αλλά οι παραπάνω γενικοί ορισμοί μας έχουν εισαγάγει ήδη στον πυρήνα του θέματός μας. Για να προχωρήσουμε όμως τώρα θα πρέπει να καταγράψουμε και να αναλύσουμε τα σχετικά μοντέλα του ρατσισμού υπό την άποψη της ενισχυτικής και θεσμικής προσέγγισής του, όπως υποδηλώνει και ο υπότιτλος της εργασίας μας. Κατά την άποψή μας λοιπόν τα μοντέλα του ρατσισμού είναι τέσσερα, ήτοι: ο αντιληπτικός ή νοηματικός ρατσισμός ο οποίος μελετά τη σχετική έννοια, όπως παραδείγματος χάρη η ηθική μελετά το καλό και η αισθητική το ωραίο, ο συμπεριφορικός ρατσισμός που αναφέρεται στον τρόπο λειτουργίας και στάσης των ανθρώπων απέναντι σε άλλους συνανθρώπους τους, κυρίως όμως ο ενισχυτικός ρατσισμός που παρουσιάζει ερευνητικό ενδιαφέρον, γιατί θεμελιώνεται στην πρόθεση και την ενεργητική δράση, και ο θεσμικός ρατσισμός ο οποίος υποστυλώνεται στις κοινωνικές και τις άλλες δομές του συστήματος και συνδέεται με τον προηγούμενο. Θέλουμε όμως εξ αρχής να διευκρινίσουμε ότι τα τέσσερα αυτά μοντέλα συναπαρτίζουν περισσότερο τις διάφορες πλευρές και εκφράσεις του ρατσισμού και δεν είναι το καθένα ολοκληρωμένο σύστημα περιγραφής και λειτουργίας του. Ιδιαίτερα επίσης θέλουμε να δηλώσουμε ότι κατανοούμε τον αντιληπτικό και συμπεριφορικό ρατσισμό ως μιας κατηγορίας και τον ενισχυτικό και θεσμικό ως άλλης, χωρίς να αξιολογούμε όμως σε κλίμακα τις επιπτώσεις τους. Για το λόγο λοιπόν αυτό επιθυμούμε να τονίσουμε ότι ο ρατσισμός δεν είναι απλώς μία έννοια ή μία αρχή που την αναλύουμε και βρίσκουμε τα συστατικά της στοιχεία και άρα τα εφαρ-

1. Anthony Appiah, *In My Father's House: Africa in the Philosophy of Culture*, Oxford University Press, Oxford 1992, p. 45.

2. Robert Miles, *op. cit.*, p. 48 - J.L.A. Garcia, *op. cit.*, p. 7.

μόζουμε ή τα αίρουμε, ούτε είναι απλώς ένα συμπεριφορικό, προθετικό ή ενισχυτικό ζήτημα το οποίο αναλύουμε και μελετούμε, αλλά ότι αυτός συνιστά ένα σύνθετο κοινωνικό και πολιτισμικό φαινόμενο και θα πρέπει να τον προσεγγίσουμε ως τέτοιο.

Επειδή από τα τέσσερα μοντέλα προκύπτουν διαφορετικοί ή διαφοροποιημένοι ορισμοί για το περιεχόμενο του ρατσισμού, επιθυμούμε κατά πρώτον να συμβάλουμε σε έναν αποδεκτό ορισμό του φαινομένου. Θα υιοθετούσαμε λοιπόν σε γενικές γραμμές τον ορισμό των Carmichael και Hamilton, αντικαθιστώντας μόνο τους όρους λευκός και μαύρος με τους όρους άτομα μιας και άλλης φυλής ή κοινότητας: "ο ρατσισμός είναι φανερός [ατομικός] και συγκαλυμμένος [θεσμικός]. Παίρνει δύο μορφές στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους: δηλαδή μεμονωμένα άτομα μιας φυλής ενεργούν εναντίον ατόμων άλλης ή ενέργειες μιας κοινότητας γίνονται εναντίον άλλης. Ονομάζουμε τις παραπάνω ενέργειες ως ατομικό ρατσισμό και θεσμικό ρατσισμό. Στην πρώτη μορφή του ρατσισμού περιλαμβάνονται οι φανερές ενέργειες ατόμων που προκαλούν θάνατο, βλάβη ή καταστροφή της περιουσίας..., ενώ η δεύτερη είναι περισσότερο καλυμμένη και περίπλοκη, λιγότερο αναγνωρίσιμη από την άποψη των συγκεκριμένων ατόμων που διαπράττουν τις ενέργειες και λιγότερο καταστροφική της ανθρώπινης ζωής. Το δεύτερο αυτό είδος προέρχεται από την ισχύ καθιερωμένων και αποδεκτών δυνάμεων μιας κοινωνίας και επομένως δέχεται πολύ μικρότερη δημόσια κατακραυγή από το πρώτο είδος"¹. Με βάση λοιπόν την ύπαρξη ατομικού και θεσμικού ρατσισμού και υπό την έποψη του ενισχυτικού και θεσμικού μοντέλου θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια να διεξέλθουμε τα μοντέλα που καταγράψαμε, αρχίζοντας από το αντιληπτικό, και θα καταλήξουμε σε ορισμένα συμπεράσματα που συντείνουν στον περιορισμό ή και την ανάλυση του ρατσιστικού φαινομένου.

2. ΑΝΤΙΑΛΗΠΤΙΚΟΣ Ή ΝΟΗΜΑΤΙΚΟΣ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

Κατά την αντιληπτική ή νοηματική προσέγγιση ο ρατσισμός μπορεί σε γενικές γραμμές να οριστεί ως ανισότιμη οντολογική θεώρηση των ανθρώπων, η οποία ως αφετηριακό της σημείο έχει την πίστη τους ότι κάποια άλλη φυλή είναι κατώτερη από τη δική τους ή αντίστροφα ότι η δική τους φυλή είναι ανώτερη από όλες τις άλλες ή έστω από μερικές². Ορισμέ-

1. Stokely Carmichael and Charles Hamilton, *Black Power: The Politics of Liberation in America*, Vintage Books, New York 1967, p. 4.

2. Πρβλ. και W. T. Smith, "The Definition of Racism", *Journal of Applied Philosophy*, Vol. 13, N.1 (1996), p. 34 — Clevis Headley, "Philosophical Approaches to Racism: A Critique of the Individualistic Perspective", *Journal of Social Philosophy*, Vol. XXXI, N. 2 (summer 2000), p. 223 (223-257).

νοι ερευνητές του ζητήματος θεωρούν ελλιπή τον παραπάνω ορισμό και επιχειρούν τη συμπλήρωσή του με την προσθήκη της προσωπικής μορφής που λαμβάνει κάτω από την υποκειμενική επιθυμία να βλάψει κανείς τους άλλους ή να επιβληθεί λόγω ανωτερότητας της φυλής του. 'Αρα κατ' αυτούς προέχει το κίνητρο και αυτό μπορεί στη συνέχεια να δομήσει τη σχετική ρατσιστική αντίληψη. Ακριβέστερα η θέση αυτή διατυπώνεται από τον W. T. Smith, αναλυτή και υποστηρικτή της θέσης ότι ο ρατσισμός είναι ενισχυτικός, ως εξής: "παρά τη διαισθητική διάσταση που λαμβάνει η αντιληπτική ερμηνεία του ρατσισμού,... θα πρέπει να προτιμάται η εκ του κινήτρου προσέγγιση, η οποία θέτει πρώτα το ζήτημα του κινήτρου και εν συνεχεία εκείνο της αντίληψης..."¹. Η θέση αυτή επιχειρείται να θεμελιωθεί στο γεγονός ότι είναι δυνατόν τα άτομα να αλλάζουν λόγω πιέσεων ή συμφερόντων την άποψή τους για την ισότητα - ας πούμε των φυλών - και να υποστηρίζουν την ανισότητα, οπότε προκύπτει ότι το κίνητρο είναι αυτό που ρυθμίζει την αντίληψή τους για το ρατσισμό. Την οπτική αυτή εξετάζει και ο Cl. Headley, υποστηρικτής της θεσμικής ανάλυσης του ρατσισμού επισημαίνοντας πως όταν ένας ρατσιστής του τύπου αυτού έρχεται αντιμέτωπος με στοιχεία τα οποία ανατρέπουν τις απόψεις του για την ανισότητα των φυλών και αυτό έχει ως επακόλουθο την αλλαγή τους, αυτός δεν είναι πραγματικός ρατσιστής. Αντίθετα εκείνος ο οποίος παρά τα ισχυρά και αντιθέμενα στοιχεία κατά της ανισότητας και της κατωτερότητας των φυλών αρνείται να αλλάξει τις αντιλήψεις και επιμένει στο ρατσισμό, αυτός είναι πραγματικός ρατσιστής².

Ένα ζήτημα που τίθεται στο σημείο αυτό ως επακόλουθο της παραπάνω ανάλυσης είναι εάν στον αντιληπτικό ορισμό ομιλούμε για παραβίαση της πραγματικά υπάρχουσας ισότητας των ανθρώπων ή για παραβίαση απλώς της άποψης ότι όλοι θεωρούμαστε ή πρέπει να θεωρούμαστε ίσοι, ενώ τα πραγματικά δεδομένα πιστοποιούν ότι δεν είμαστε. Υπό την οπτική της προσέγγισης αυτής υποστηρίζεται ότι στην αντικειμενική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι άνθρωποι δεν είναι πραγματικά ίσοι ως προς τις ικανότητες και τις δυνατότητες που έχουν τη συγκεκριμένη στιγμή της ιστορίας. Αυτό είναι πράγματι ρεαλιστικό, άσχετα αν είναι οι συνθήκες που τους δημιούργησαν έτσι ή αν πολλοί επέτυχαν να ρυθμίσουν τα πράγματα προς όφελός τους. Ρεαλιστικό επίσης είναι να επιχειρείται διαρκώς να αναιρεθεί η ιστορική ανατροπή ή αδικία που δομήθηκε και να επιβληθεί η ισότητα και η δικαιοσύνη. Επομένως από τη στιγμή που κάποιος αναγνωρίζει την *de facto* ανισότιμη κατάσταση αλλά δεν επιχειρεί να στηριχτεί σ'

1. W.T. Smith, *op. cit.*, p. 36.

2. Cl. Headley, *op. cit.*, p. 240.

αυτή και να αποκτήσει έλεγχο και κυριαρχία επί των ανθρώπων παραβιάζει τη αρχή της ισότιμης αντίληψης και όχι την αρχή της ισότητας, αφού δεν προβαίνει σε ανάλογες ρατσιστικές ενέργειες¹.

Τον τύπο αυτό του ρατσισμού μπορούμε να τον χειριστούμε καλύτερα μέσα από δύο ενδεικτικά παραδείγματα. Σύμφωνα με το πρώτο οι ακτιβιστές οι οποίοι συμπαθούν και υπερασπίζονται το Ισραήλ και όποιο συμφέρον εντάσσεται στο εθνοκρατικό αυτό πλαίσιο, μερικές φορές αποκαλούν αδιακρίτως τους αντιτιθέμενους ως αντισημίτες και εχθρούς των Εβραίων, ενώ στην προκειμένη περίπτωση δεν πρόκειται για μίσος εναντίον όλων των Σημιτών αλλά μόνον εναντίον των Εβραίων. Πρόκειται δηλαδή για παραβίαση της αρχής της ισότιμης αντίληψης, ενώ από το παράδειγμα φαίνεται η σύγχυση που επικρατεί, εσκεμμένη ή όχι, σχετικά με την παραβίαση της άποψης για ισότητα όλων των Σημιτών, ενώ δεν υπάρχει και η πραγματική ισότητά τους με τους Εβραίους. Επομένως η διαχείριση του μίσους θεωρείται ότι γίνεται μία εχθρότητα μέσα στην ιστορία εναντίον του ιουδαϊσμού και των Εβραίων. Πολλές φορές βέβαια αυτή η εχθρότητα επικεντρώνεται και έχει ως κάλυμμα την εβραϊκή θρησκεία, ενώ είναι πιθανότερο ότι δεν αντιτίθεται κάποιος κατά των Εβραίων στο επίπεδο της θρησκείας τους, αλλά κινείται από οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς ή φυλετικούς λόγους, καταστάσεις και συμφέροντα. Καρδιά όμως του αντισημιτισμού εν προκειμένω είναι η εχθρότητα εναντίον των Εβραίων², η οποία και γενικεύεται καλύπτοντας όλους τους Σημίτες. Μπορούμε όμως να κινηθούμε προς την ίδια κατεύθυνση και μέσα από ένα δεύτερο παράδειγμα: το ρατσισμό των ναζιστών, τον οποίο οι αντίπαλοί του, πολλές φορές, προσεγγίζουν ως φυλετική εχθρότητα. Και εδώ πρόκειται για παραβίαση της ισότιμης αντίληψης και όχι της ισότητας, αν και το πρόβλημα στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν είναι τόσο οι διδασκαλίες των επιστημόνων για την βιολογική ράτσα και την ανθρωπολογική φυλή που αίρουν την ισότιμη αντίληψη όσο η ορθολογικοποίηση και η ενθάρρυνση αυτών των διδασκαλιών, ώστε να θεωρείται εφαρμοστέα η ρατσιστική 'ισότητα'.

Παραμένει όμως ως ενδιαφέρουσα η γνωστή πρόταση ότι ο ρατσισμός εξηγείται μέσα από δύο αντιλήψεις: η πρώτη αναφέρεται στην πίστη της ανωτερότητας μιας φυλής απέναντι σε μια άλλη και η δεύτερη καλύπτει το φαινόμενο του ενδοφυλετικού ανταγωνισμού. Και τα δύο όμως αυτά στοιχεία είναι εκείνα που συνθέτουν την κοινή μορφή του ρατσισμού, γιατί οι πραγματικοί ρατσιστές θεωρούν το στοιχείο δύο (ανταγωνισμός) ως το πραγματικό έδαφος στο οποίο δομείται το στοιχείο ένα (έννοια της ανωτερότητας) και ότι το στοιχείο ένα είναι απλώς μία ορθολογικοποίηση του

1. *Ibid.*, p. 241.

2. Robert Wistrich, *Antisemitism: The longest Hatred*, Pantheon, New York 1992, - J.L.A. Garcia, *op. cit.*, p. 8.

στοιχείου δύο. Το πιο σπουδαίο λοιπόν είναι ότι το στοιχείο ένα (άνωτερότητα) δεν είναι λογικά απαραίτητο για το ρατσισμό, αν και σε μερικούς λαούς υπάρχει σαν ψυχολογική ανάγκη, αλλά ακόμη και αν το στοιχείο δύο (ανταγωνισμός) θεωρηθεί ότι είναι αποτέλεσμα της ανωτερότητας, παραμένει πάντα το στοιχείο δύο και όχι το στοιχείο ένα που κάνει έναν άνθρωπο να είναι ρατσιστής¹.

Τα στοιχεία που δώσαμε μέχρι τώρα για την έννοια του αντιληπτικού ρατσισμού νομίζουμε ότι είναι επαρκή για τη γενική προσέγγισή του. Απαιτείται όμως από το σημείο αυτό και μετά να δούμε εκ του σύνεγγυς τις θέσεις της ενισχυτικής και της θεσμικής αντίληψης του ρατσισμού γι' αυτόν. Αρχίζοντας από τον W.T. Smith, την επιστημονική ταυτότητα του οποίου δηλώσαμε παραπάνω, αναφέρουμε πως αυτός υποστηρίζει αυτολεξεί ότι "ο ρατσισμός ως προς τον πυρήνα του δεν είναι μια αντιληπτική λειτουργία όσο μια επιθυμία να καταπιέζουμε και να επιβάλλουμε την εξουσία μας σε άλλους ανθρώπους, ανάλογα πάντα με τη φυλή τους. Χαρακτηριστικά ο ρατσισμός δεν εκφράζεται σε ενέργειες προνομιακής ευεργεσίας σε ανθρώπους που αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως 'δικό τους' ούτε στην περίπτωση της άνισης μεταχείρισης, η οποία βασίζεται στην πίστη της έμφυτης πραγματικής ανισότητας των ατόμων που ανήκουν σε άλλη φυλή(ές), αλλά σε περιπτώσεις καθυπόταξης και επιβολής του κακού"². Από τη θέση αυτή προκύπτει για τον Headley ότι ο αντιληπτικός ρατσιστής θεωρείται ότι δεν είναι πραγματικός ρατσιστής, αλλά παραβιάζει μόνο την αρχή της ισότητας. Δεν δέχεται δηλαδή ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι ούτε ότι διαθέτουν λογική κρίση και επομένως δεν έχουν και την ικανότητα να κυριαρχήσουν στον εαυτό τους. Δέχεται όμως ότι πρέπει να δοθούν σε όλους τα ίδια στοιχειώδη δικαιώματα και να μην υπάρχει ανωτερότητα εις βάρος κανενός. Πέραν όμως από την αξιολόγηση της θέσης αυτής του αντιληπτικού ρατσιστή, ο ίδιος ο Headley πιστεύει σταθερά ότι "ο ρατσισμός που εκφράζεται μέσα από τη συμπεριφορά μας περιέχει τον ίδιο αριθμό επιπτώσεων ή ακόμη και μεγαλύτερο από ό,τι πιθανότατα εκφράζει ο ενισχυτικός ρατσισμός"³. Ιδιαίτερα ότι η στάση της ομάδας των αντιληπτικών ρατσιστών που θεωρούν άλλους ως ηθικά υποδεέστερους εμπεριέχει τη συμπεριφορά της διπλής αντιμετώπισης, συμπεριφορά πραγματικά σχιζοφρενή. Διότι από τη μία πλευρά δεν τους αναγνωρίζουν ως ισότιμους και από την άλλη αποδέχονται να θεωρούνται. Είναι προφανές ότι το ηθικό status της θεωρούμενης ως υποδεέστερης ομάδας είναι πολύ περιορισμένο και οι αντι-

1. J.L.A. Garcia, *op. cit.*, pp. 8-9.

2. W. T. Smith, *op. cit.*, p. 38.

3. Cl. Headley, *op. cit.*, p. 241.

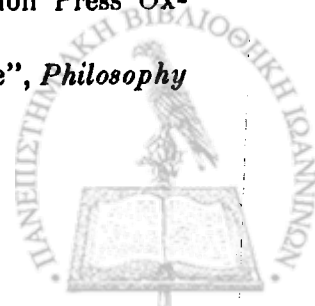
ωση να παρέμβουν ούτε επιθυμούν να βλάψουν ή να επιβληθούν σ' αυτές. Θα έλεγε κανείς ότι στην προκειμένη περίπτωση υπάρχει μία εσκεμμένη συμπεριφορά αποφυγής των ευθυνών απέναντι σε συναθρώπους μας, γιατί οι αρνητικές στάσεις πρακτικά έχουν τα ίδια αρνητικά αποτελέσματα με την τακτική της προγραμματισμένης και προθετικής συμπεριφοράς για επιβολή κυριαρχίας. Η προβαλλόμενη αντίληψη ότι τα μέλη της υποδεέστερης ομάδας θα πρέπει να αφεθούν μόνα τους και ελεύθερα να επιλύσουν τα προβλήματά τους αντιφάσκει και αντικρούεται από το σκληρό ερώτημα: μπορεί μία υποδεέστερη ομάδα να επιλύσει τα προβλήματά της, όταν στερείται βασικών ικανοτήτων; Ενώ λοιπόν φαινομενικά υπάρχει η πρόθεση της μη ανάμειξης και της μη πρόκλησης κακού, το κακό που προκαλείται είναι ανεπανόρθωτο, γιατί αφήνονται οι ομάδες αυτές στη μοίρα τους, χωρίς βοήθεια, άσχετα αν αυτό γίνεται σκόπιμα ή όχι¹.

Η εξήγηση που δίνεται στην παραπάνω στάση αναιρεί ορισμένες προσπάθειες που θα μπορούσαμε να τις χαρακτηρίσουμε ως ναΐφ και αφελείς στο βαθμό βέβαια που δεν είναι εσκεμμένες. Οι προσπάθειες αυτές αναφέρονται στο σεβασμό που πρέπει να επιδεικνύουμε απέναντι στο δικαίωμα των υποδεέστερων για την ανάπτυξη ή την άσκηση της αυτοβουλίας τους. Θεωρούμε αυτή την άποψη στην καλύτερη περίπτωση ως αφελή, αλλά πάντοτε ως πολύ επικίνδυνη, γιατί οι άνθρωποι που δεν μπορούν να αποφασίσουν και να πάρουν στα χέρια τους τη ζωή τους είναι αδύνατο να ασκήσουν οποιαδήποτε αποφασιστικότητα η οποία είναι κενό γράμμα γι' αυτούς και στην ουσία σημαίνει εγκατάλειψη στη δύστυχη μοίρα τους. Η θεσμική αντίληψη του ρατσισμού επικαλείται και άλλους ερευνητές οι οποίοι βλέπουν παραπλήσια το ζήτημα. Για παράδειγμα ο Will Kymlicka υποστηρίζει ότι το να λέμε πως "είμαστε υποχρεωμένοι και πρέπει να σεβόμαστε την αυτό-αποφασιστικότητα των ανθρώπων υπό αυτές τις συνθήκες είναι σαν να εκφράζουμε περισσότερο την αδιαφορία μας παρά το οποιοδήποτε ενδιαφέρον και ανησυχία μας"². Αλλά και άλλοι ερευνητές, όπως ο Roland Dworkin³ δηλώνουν ότι "πρόκειται για το τελικό κακό μιας αυθεντικά άνισης διανομής ικανοτήτων" στην οποία κάποια άτομα "έχουν ξεγελαστεί από τις ευκαιρίες που είχαν άλλα άτομα να κάνουν κάτι αξιόλογο στη ζωή τους". Είναι προφανές ότι θα πρέπει να συμφωνήσουμε με τους θεσμικούς αναλυτές ότι η ενισχυτική οπτική του ρατσισμού -ας πούμε του Smith - δεν μπορεί να δει τις πραγματικές αιτίες αντίδρασης των ανίσχυρων φυλών

1. Cl. Headley, *op. cit.*, pp. 242-243.

2. Will Kymlicka, *Contemporary Political Philosophy*, Clarendon Press Oxford 1990, p. 2.

3. R. Dworkin, "What is Equality? Part I: Equality of Welfare", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 10, N. 3 (1981), p. 219 (185-262).

και πολλές φορές αντιμετωπίζει τα πράγματα ως ανικανότητα και ανημπόρια από την πλευρά του θύματος, το οποίο άμεσα και έμμεσα επικρίνει γι' αυτό. Αλλά και ο θεσμικός ρατσισμός στο πεδίο αυτό δεν κάνει κατανοητό πως εκείνο που έχει την πολύ μεγάλη σημασία είναι η κατανόηση ότι οι συνθήκες έχουν αλλάξει πλήρως και ότι δεν δίνεται η δυνατότητα στις καθυστερημένες ή στις οπισθοδρομούσες φυλές και τους ανθρώπους να ακολουθήσουν το δικό τους μακρόσυρτο δρόμο που άλλοι διήνυσαν πριν από εκατοντάδες ή και χιλιάδες χρόνια. Άρα λοιπόν αυτό που απαιτείται είναι η βοήθεια στις συγκεκριμένες ομάδες ή λαούς, γιατί η εκμετάλλευση είναι εύκολη και η ανωτερότητα ή όχι, αν κριθεί από την άποψη των δυνατοτήτων του παρόντος, υπάρχει βέβαια, αλλά αυτή δεν ερμηνεύεται ως μία εξαρχής διαφορά ή ως διαφορά που υπάρχει σε όλους τους γενετικούς προγόνους.

Κρίνοντας λοιπόν συνολικά την αντιληπτική προσέγγιση του ρατσισμού από την ενισχυτική και την θεσμική οπτική έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής: για τον ενισχυτικό ρατσισμό η έννοια του ρατσισμού αντιμετωπίζεται ως μία οποιαδήποτε έννοια και επιχειρείται να οριστεί το περιεχόμενό της. Ο απόλυτος καθορισμός της έννοιας, όπως μιας οποιασδήποτε έννοιας *a priori*, ενέχει τη δυσκολία ότι εξετάζει την έννοια με έναν ολοκληρωτικό τρόπο, όπως για παράδειγμα την έννοια του χρόνου, και επομένως από το περιεχόμενό της μπορεί να λείπουν τα στοιχεία τα οποία προστίθενται διαρκώς από την ίδια την εξέλιξη της κοινωνικής ζωής. Η προσέγγιση της έννοιας ως κάτι αυθύπαρκτο, φυσικό και αυτοδημιούργητο πράγματι αλλοιώνει το περιεχόμενό της, ενώ η μέθοδος αυτή είναι κατάλληλη ενδεχομένως για άλλες φιλοσοφικές έννοιες. Εκείνο που φαίνεται και στην περίπτωση αυτή είναι η απόλυτη προσέγγιση του περιεχομένου της έννοιας του ρατσισμού και η ένταξή του στη συνέχεια μέσα στο κοινωνικό γίγνεσθαι όπου και παρατηρείται (παρακολουθείται) η λειτουργία της. Έτσι όμως παρουσιάζεται με ολοκληρωμένα χαρακτηριστικά τα οποία και εφαρμόζονται γενικώς ή κατά περίπτωση ανάλογα με το επίπεδο των συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Όσο τώρα για την αντίληψη του θεσμικού ρατσισμού¹, στο ζήτημα αυτό έχουμε να πούμε ότι η άποψη ενός εκπρόσωπου του πως ο ρατσισμός ως κοινωνικοπολιτική ιδέα απαιτεί αντίληψη στο χρόνο, δεν είναι μία πρωτότυπη προσέγγιση, αφού κάθε έννοια ή μάλλον το περιεχόμενο κάθε έννοιας τροποποιείται στο χρόνο, ανάλογα με το επίπεδο και τις δυνατότητες των ανθρώπων να το προσεγγίσουν. Δηλαδή η ιστορικότητα των εννοιών είναι γενικό χαρακτηριστικό ως προς την κατανόηση και την ερμηνεία τους. Η διαφορά είναι πως στις απόλυτες έννοιες αναγιγνώσκεται αυτό το περιεχόμενο, που ας πούμε ότι το περιέχουν οι έννοιες

1. Βλ. Cl. Headley, *op. cit.*, pp. 243-244.

αυτές εξαρχής, ενώ στην περίπτωση των κοινωνικών και πολιτισμικών εννοιών, όπως ο ρατσισμός, το περιεχόμενο αυτό δομείται ως πράξη και ενέργεια του ανθρώπου μέσα στον κοινωνικό χώρο και χρόνο. Με τη διευκρίνιση αυτή εισερχόμαστε στο δεύτερο μοντέλο, το συμπεριφορικό ρατσισμό.

3. Ο ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΚΟΣ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

Είδαμε μέχρι τώρα ότι ο αντιληπτικός ρατσισμός περιγράφει, αναλύει αλλά και ευθύνεται για τις ενέργειες που προκύπτουν από την αντίληψη που έχουμε για τους άλλους. Ο συμπεριφορικός ρατσισμός που εξετάζουμε στη συνέχεια βρίσκεται κοντά στην αντιληπτική προσέγγιση, όπως δηλώσαμε ήδη στην αρχή της εργασίας μας, αλλά δεν διαφοροποιείται πλήρως και από τον ενισχυτικό, που θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Σύμφωνα λοιπόν με την ενισχυτική αντίληψη περί ρατσισμού, ο συμπεριφορικός ρατσισμός είναι "η άνιση αντιμετώπιση, εξαιτίας μόνο των φυλετικών διαφορών"¹. Επειδή όμως ένας τέτοιος ορισμός δεν διακρίνει τον πραγματικό από το συνηθισμένο ρατσισμό και επομένως αφού δεν φαίνεται απευθείας ότι βλάπτει ο ρατσισμός αυτός της άνιση αντιμετώπισης των ανθρώπων, δεν θα μπορούσε καθαρά να ενταχθεί ως ρατσισμός. Για την καλύτερη προσέγγισή του ας αναλύσουμε το παράδειγμα που αναφέρει ο Smith. Ένας καταστηματάρχης υποψιάζεται τους μαύρους έφηβους ως πιθανούς κλέφτες, επειδή στηρίζει την αντίληψή του σε ρατσιστικές απόψεις λόγω φυλής και αντιμετωπίζει άνισα τους αλλόφυλους. Στην περίπτωση αυτή, κατά τον Smith, ο καταστηματάρχης δεν είναι ένοχος, δεν είναι καν ρατσιστής, επειδή στηρίζεται σε εμπειρικά στοιχεία που πιστοποιούν ότι οι μαύροι κλέβουν περισσότερο από τους άλλους και επειδή αντιδρά έτσι για το καλό της επιχείρησης, χωρίς απαραίτητα να έχει την πρόθεση να βλάψει ή να επιβληθεί λόγω φυλής στους μαύρους. Το παράδειγμα αυτό αναλύεται διαφορετικά από το θεσμικό ρατσισμό. Πρώτα - πρώτα για την ύπαρξη συνοχής πρέπει και ο καταστηματάρχης να θεωρηθεί ένοχος ενός ηθικά ανεπίτρεπτου ρατσισμού, γιατί στιγματίζει όλους τους μαύρους ως κλέφτες, χωρίς αποδείξεις και χωρίς να τους δίνει το δικαίωμα να υπερασπιστούν και να αποδείξουν το αντίθετο. Η μείωση της αξιοπρέπειάς

1. W.T. Smith, *op. cit.*, p. 31. — Προκειμένου για την Ελλάδα τη θέση των μαύρων μπορούν να πάρουν οι Αλβανοί αλλά και οι άλλοι μετανάστες. Και στην περίπτωση αυτή τα στατιστικά στοιχεία δεν είναι πάντοτε αναγνωσμένα πλήρως. Παρατηρείται κάποια μεγαλύτερη κινητικότητα στους Αλβανούς, που εξηγείται όμως και φυσικά πρέπει να αντιμετωπίζεται. Το άδικο είναι να θεωρούνται συλλήβδην όλοι ως πιθανοί κλέφτες και γενικά ως εγκληματίες.

τους και η προσβολή της ηθικής τους είναι απαράδεκτες κατά την οπτική αυτή¹.

Στην παραπάνω περίπτωση, στην οποία κατά κανόνα εντάσσονται όλοι γενικώς οι αλλόφυλοι με χαμηλό οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο, ομιλούμε για προσβεβλημένη αξιοπρέπεια. Είναι πράγματι απαράδεκτο και άδικο, ακόμη κι αν υπήρχαν εμπειρικά στοιχεία που να δείχνουν ότι μία ομάδα ατόμων εμφανίζει υψηλά ποσοστά συλλήψεων για κλοπή, αυτό να κρίνεται επαρκές για να αφαιρέσουμε και από τους αθώους την ηθική τους αυτονομία². Αλλά το κυριότερο είναι ότι πρέπει να κατανοήσουμε την εγκληματικότητα μέσα στη πλαίσια που παρουσιάζεται. Υποστηρίζουμε ότι αυτή είναι συνδεδεμένη αναπότρεπτα με το χαμηλό βιοτικό επίπεδο, την αύξηση της φτώχειας και εν πάση περιπτώσει συνδέεται με μια μακροκοινωνιολογική προοπτική³. Οι λεγόμενοι οικονομικοί μετχνάστες, όταν είναι λαθραίοι και στερούνται των πάντων ακόμη και του άρτου της βιολογικής καθαρά επιβίωσης, είναι δυνατόν όχι μόνο να αναπτύξουν τέτοιες συμπεριφορές αλλά και να προβούν σε οποιαδήποτε παράνομη ενέργεια. Δεν εξαιρούνται βέβαια και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στους τρόπους αντίδρασης κάθε πληθυσμιακής ομάδας. Οι ομάδες όμως του πληθυσμού, ως πούμε στην Αμερική, που είναι συγκεντρωμένες σε περιοχές όπου παρατηρείται τεράστια αύξηση της φτώχειας συνδέονται με το γεγονός ότι η κοινωνική πρόνοια αδυνατεί να καλύψει τις βασικές ανάγκες των πληθυσμών αυτών και επομένως δεν αποτρέπει και την εγκληματικότητα. Όταν λοιπόν πολυπληθείς ομάδες μαύρων ζουν σε αυτές ακριβώς τις περιοχές, είναι επόμενο να τους αντιστοιχίζουν με την εγκληματικότητα. Πάντως το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει από τη χρήση των στατιστικών είναι ότι αυτές επιδέχονται διάφορες αναγνώσεις: μπορεί να γίνονται τρόπος προκα-

1. Cl. Headley, *op. cit.*, p. 229. — Η Hannah Arendt μιλάει για αντικειμενικούς εχθρούς (άνθρωποι που δημόσια και ενεργά προκαλούν το πολιτικό σύστημα) και υποκειμενικούς εχθρούς (είναι φορείς 'στάσεων' και δεν υπάρχει κανένα αποδεικτικό στοιχείο ότι είναι φορείς τέτοιων ενεργειών, είναι όμως αλλόφυλοι κλπ. (*The Origins of Totalitarianism*, World Publishing Company, New York 1958, pp. 423-424).

2. Για την πιστοποίηση του προγράμματος ο Headley παραθέτει μία σειρά ερευνών από τις οποίες προκύπτει ότι και τα στοιχεία της αυξημένης εγκληματικότητας των μαύρων αμφισβητούνται και δεν επιβεβαιώνονται πάντοτε. (Cl. Headley, *op. cit.*, p. 253, quotation 19).

3. Οι R. Simson και W.J. Wilson υποστηρίζουν ότι "η διαφορετικότητα μέσα στις μικροκοινωνίες ενισχύει την αύξηση του κοινωνικού αποκλεισμού και τη συγκέντρωση πραγματικά ασθενέστερων ομάδων σε όγκο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση διακρίσεων και την πολιτισμική διαφοροποίηση που υπονομεύουν την κοινωνική οργάνωση και εμποδίζουν τον έλεγχο της εγκληματικότητας" ("Towards a Theory of Race, Crime, and Urban Inequality", in John Hagan and Ruth Peterson (eds), *Crime and Inequality*, Stanford University Press, Stanford 1995, p. 7).

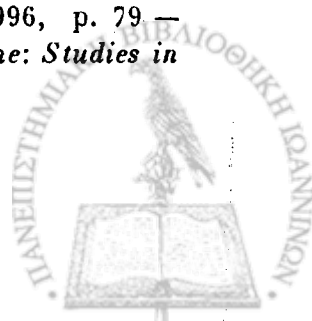

Ορισμού της εγκληματικότητας σε συγκεκριμένες ομάδες, να ερμηνεύουν τη γενική αύξηση της φτώχειας ή να καταγράφουν την απόγνωση και την ανέχεια των απελπισμένων¹.

Για τη θεσμική αντίληψη περί ρατσισμού δύο πράξεις με τα ίδια αποτελέσματα έχουν την ίδια ηθική βάση. Μολονότι εδώ υπάρχουν λεπτές διακρίσεις όσον αφορά την πρόθεση, (παραδείγματος χάριν η προαγωγή ενός εργατικού υπαλλήλου για το καλό της εταιρίας και η προαγωγή εξαιτίας της εργατικότητάς του διαφέρουν, γιατί στη μία περίπτωση ενισχύεται μόνο το συμφέρον, ενώ στην άλλη ενδιαφέρει ο άνθρωπος ή και ο άνθρωπος), ως προς το αποτέλεσμα όμως σ' αυτές τις περιπτώσεις δεν αλλάζει τίποτε. Άλλο παράδειγμα, περισσότερο οδυνηρό: το να σκοτώσεις κάποιον είναι ίδιο ως προς το αποτέλεσμα με το να τον αφήσεις να πεθάνει. Αυτός που εγκαταλείπει κάποιον στο θάνατο, ενώ μπορεί να τον σώσει, είναι ως προς την ηθική ίδιος με αυτόν ο οποίος τον σκοτώνει. Αυτό μπορούμε να το δούμε και στην αποστέρηση των αγαθών. Όταν δηλαδή αρνούμαστε αγαθά είτε επειδή θέλουμε να ενισχύσουμε ακόμη περισσότερο το δικό μας οικονομικό status είτε γιατί επιθυμούμε να βλάψουμε ή να κυριαρχήσουμε, οι δύο αυτές συμπεριφορές δεν είναι άσχετες μεταξύ τους. Η ανεπίτρεπτη λοιπόν φυλετική κυριαρχία παίρνει και τη μορφή αποστέρησης άλλων αγαθών που είναι απαραίτητα για την επιδίωξη μιας καλής ζωής,² αποστέρηση που γίνεται και με έμμεσο τρόπο. Κατά την ενισχυτική όμως αντίληψη ο εργοδότης, για παράδειγμα, που αρνείται να προσλάβει μαύρους εργαζόμενους δεν θεωρείται ρατσιστής αλλά απλώς άδικος. Διακατέχεται από το συνηθισμένο ρατσισμό αλλά υποστηρίζεται ότι στην ουσία δεν είναι ρατσιστής. Όπως λέγει ο Smith "η προκατάληψή του βασίζεται σε ένα χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης, τόσο έντονο και παγκόσμιο, που αν τον αποκαλούμε 'ρατσιστή', μπορεί να μειώσουμε την ηθική αξία της λέξης και να αποτυγχά-

1. Εδώ μπορεί κανείς να λάβει υπόψη την τάση για καταγραφή της εγκληματικότητας των μαύρων σε αντίθεση με εκείνη των λευκών ή άλλων εθνοτήτων καθώς και την ελαστικότητα της συμπεριφοράς της αστυνομίας που αφορά σε λιγότερες ή περισσότερες συλλήψεις, μικρότερη ή μεγαλύτερη δημοσιοποίηση, κατηγοριοποίηση των εγκλημάτων κατά εθνότητα ή φυλή, αλλά μπορεί να συντρέχουν και πολιτικοί λόγοι, υπονόμηση και ψευδείς αποδόσεις (βλ. ενδεικτικά Jerome Skolnick, *Justice without Trial*, Wiley and Sons, New York 1966 - Marian Fitzgerald, "Ethnic Differences" in Walker (ed) *Interpreting Crime Statistics*, Clarendon Press, Oxford 1995 - Michael Link and Robert Oldendick, "Social Construction and Whites Attitudes", *The Journal of Politics*, Vol. 58, N. 1 (February 1996), p. 152 — Michael Rogin, *Blackface, White Noise*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1996, p. 79 — Gregg Barak, *Media, Process and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, Garland Publishing, New York 1994.

2. Cf. Headley, *op. cit.*, pp. 233-234.

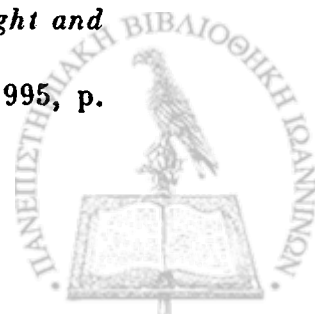
νουμε να ορίσουμε τι είναι πραγματικά ιδιαίτερα και ηθικά σημαντικό στο ρατσισμό¹.

Αλλά κατά τη θεσμική προσέγγιση, ενώ γίνεται ανεκτό να υποστηρίξουμε ότι σχεδόν όλοι διακατεχόμαστε από τον λεγόμενο συνηθισμένο 'ρατσισμό', δεν μπορούμε όμως αβασάνιστα να δεχτούμε ότι αυτός είναι ένα χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης και γι' αυτό επηρεάζει όλους τους ανθρώπους. Ενδεικτικές είναι οι περιπτώσεις άρνησης αγοράς σπιτιού από μαύρους ή αλλόφυλους που παρατηρείται ευρέως ή ο αποκλεισμός συγκατοίκησης στις ίδιες περιοχές, που δεν τα υποστηρίζουμε όμως ούτε ασφαλώς τα εφαρμόζουμε όλοι. Είναι φανερό ότι οι συμπεριφορές αυτές, ενώ δεν έχουν την πρόθεση να βλάψουν, προκαλούν το ίδιο αν όχι και μεγαλύτερο κακό. Η αρνητική επίδραση που υφίστανται οι μαύροι στην Αμερική, οι Αφροασιάτες, οι Αλβανοί κ.α., παρά τις ιδιαιτερότητες της κάθε περίπτωσης, είναι αποτέλεσμα των πολιτικών που ακολουθούνται ή των μακροχρόνιων πολιτικών που ακολουθήθηκαν. Ιδιαίτερα για τους μαύρους μπορούμε να πούμε ότι "τα άτομα που μεγαλώνουν μέσα σε μια κοινωνία, όπου εμφανώς οι μαύροι κυριαρχούν σε χαμηλού επιπέδου εργασίες, θεωρούν ότι αυτό είναι κάτι φυσιολογικό και το θεωρούν ως δεδομένο..."². Εάν θέλουμε λοιπόν να αναπτύξουμε μία αξιόπιστη θεωρία για το ρατσισμό, πρέπει να συμπεριλάβουμε και αυτό που προκαλείται χωρίς πρόθεση, γιατί πολλές φορές είναι χειρότερο από εκείνο που γίνεται με πρόθεση. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της εργασίας μπορούμε να πούμε ότι ο συμπεριφορικός ρατσισμός επιτρέπει την ύπαρξη και τη διατήρηση της φτώχειας, την οικονομική και τη γενικότερη εξαθλίωση αυτών των πληθυσμών. "Εάν μια ομάδα πληρώνεται λιγότερο ή προσλαμβάνεται ή προάγεται λιγότερο συχνά, επειδή δεν είναι επιθυμητή από εργοδότες..., τότε ίσως να εξακολουθεί να παίρνει χαμηλούς μισθούς και να παρουσιάζει υψηλά ποσοστά ανεργίας ακόμη κι αν έχει τα ανάλογα προσόντα με τις άλλους"³. Εάν λοιπόν συγκρίνουμε τα δικαιώματα αυτών των πληθυσμιακών ομάδων με τη διάθεση των συμπεριφοριστών του ρατσισμού να προσλαμβάνουν στην εργασία, να αμείβουν και να επαινούν όποιον νομίζουν, περιφρονώντας συγκεκριμένες ομάδες ή ανθρώπους, είναι σαφές και προφανές ότι αυτά προηγούνται κατά πολύ, ενώ ο συμπεριφοριστής και ο εκ προθέσεως ρατσιστής ως προς το απο-

1. W.T. Smith, *op. cit.*, p. 32.

2. Bl. Gertude Ezorsky, *Racism and Justice: The Case of Affirmative Action*, Cornell University Press, Ithaca, New York 1991, p. 10. — Πρβλ. Stephen Steinberg, *Turning Back: The Retreat from Racial Justice in American Thought and Policy*, Beacon Press, Boston 1995, pp. 179-180.

3. Thomas Sowell, *Race and Economics*, David McKay, New York 1995, p. 165.

τέλεσμα και το κακό που προξενούν δεν έχουν σχεδόν καμία διαφορά¹.

Οι ταυτίσεις ως προς τις συνέπειες δείχνουν και στην περίπτωση του συμπεριφορικού ρατσισμού ότι και σ' αυτόν ισχύουν ορισμένες βασικές προϋποθέσεις για τη δόμηση της συμπεριφοράς. Πρώτα - πρώτα και εδώ οι σχετικές θεωρίες και οι στάσεις της ρατσιστικής ανωτερότητας και κατωτερότητας εντάσσονται σε ένα θεσμικό ή κλύτερα σε ένα θεσμικοποιημένο σύστημα διάκρισης, αποκλεισμού, στέρησης και καταπίεσης που έχει ως βάση τη διαφορά του χρώματος της φυλής, δηλαδή στην ουσία η αντίστοιχη συμπεριφορά εκπηγάει από μία τυχαία ποιότητα του χρώματος. Γι' αυτό ο συμπεριφορικός ρατσισμός και η πολιτισμική επίθεση στάθηκαν πάντα πολύ ισχυρά και καταστροφικά όπλα εναντίον του αγώνα που έκαναν οι έγχρωμοι για να αναπτύξουν και να διατηρήσουν την πληθυσμικότητά τους. Γενικά θα λέγαμε ότι ο ρατσισμός - και ο συμπεριφορικός επομένως - θεμελιώνει και θεμελιώθηκε και ο ίδιος σε ένα σύστημα ειδικών πλεονεκτημάτων, ενεργειών κλπ., αλλά κυρίως σε ψυχολογικά σύμβολα και υλικές αμοιβές για το λευκό πληθυσμό. Λειτουργικά και προοπτικά ο ρατσισμός ως ένα πρόγραμμα μακράς πνοής για τη λευκή φυλή χρησιμοποιείται ως μηχανισμός και στρατηγική που διαιρεί και εκμεταλλεύεται τους έγχρωμους, τους φτωχούς και τους εργάτες και επιδιώκει ιδιαίτερα να διαιρεί τη λευκή εργατική τάξη από τους φτωχούς των άλλων φυλών αλλά και όλους τους λευκούς από τους έγχρωμους.

4. Ο ΕΝΙΣΧΥΤΙΚΟΣ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

Κατά την αντίληψη αυτή σε γενικές γραμμές ρατσισμός είναι "η επιβολή άνιση αντιμετώπισης που προκαλεί η επιθυμία για κυριαρχία, βασισμένη μόνο στη φυλετική διαφορά"². Κατά τον Smith, σημασία έχει η πρόθεση να βλάψουμε μία διαφορετική οντότητα λόγω φυλετικής και μόνο διαφοράς και άρα αυτό το χαρακτηριστικό είναι το πλέον απαράδεκτο που χαρακτηρίζει το ρατσισμό. Μέσα από αυτό τον ορισμό διακρίνεται καθαρά η διαφορά ανάμεσα στον πραγματικό ρατσισμό που συμπυκνώνεται στη διάθεση να βλάψουμε και στο συνήθη ρατσισμό που είναι γι' αυτόν χαρακτηριστικό της ανθρώπινης ιδιοσυγκρασίας. Ο ίδιος συμπληρώνει ότι ο ρατσισμός που στηρίζεται στα κίνητρα είναι ο πλέον απαράδεκτος από ηθική άποψη³ και επιμένοντας στην προθετική ταυτότητα του ενισχυτικού ρατσισμού υποστηρίζει ότι ο ρατσισμός αυτός που έχει την επιθυμία ως πρόθεση να βλάψει λόγω φυλής αναιρεί την αρχή της ισότητας και ιδιαίτερα δύο

1. Cl. Headley, *op. cit.*, p. 239.

2. W.T. Smith, *op. cit.*, p. 34.

3. *Ibid.*

στοιχεία της: πρώτον την αναγνώριση των ανθρώπων ως ίσων όντων που μπορούν να αυτοδιοικηθούν και να αξιολογηθούν ηθικά και δεύτερον την αναγνώριση των ίσων δικαιωμάτων και όχι ασφαλώς την προσπάθεια για δημιουργία συνθηκών ανωτερότητας εις βάρος κάποιων¹. Προκύπτει λοιπόν για τον Smith ότι “ο αληθινός ρατσισμός είναι η ρατσιστική άρνηση της αρχής της ανθρώπινης ισότητας” και αυτό συνιστά “όχι απλώς μια επίθεση στα δικαιώματα των άλλων αλλά μια επίθεση στην ίδια την προσωπικότητά τους”².

Τις θέσεις αυτές του Smith κρίνει ο Headley θεωρώντας ότι τη μεγαλύτερη σημασία δεν έχει η πρόθεση αλλά το αποτέλεσμα των πράξεων και των ενεργειών που βλάπτουν ή όχι κάποιον. Αναφέρει και αυτός το παράδειγμα του ίδιου του Smith με τον μαύρο και το λευκό οδηγό που στη μία περίπτωση η κραυγή “απαίσιε νέγρε” έχει την πρόθεση να μειώσει και να βλάψει τον μαύρο οδηγό, ενώ στην άλλη η ίδια έκφραση ειπωμένη από ένα φιλελεύθερο λευκό οδηγό δεν στοχεύει στη βλάβη και στη μείωση. Και στις δύο όμως περιπτώσεις πρέπει να ελέγχουμε τα συναισθήματα του μαύρου οδηγού και αυτά μας λένε ότι και στη μία και στην άλλη αυτός αισθάνεται μειωμένος και γι’ αυτό κατώτερος. Ενώ λοιπόν για τον Smith η δεύτερη περίπτωση δεν συνιστά ηθικά ανεπίτρεπτο ρατσισμό, για τον Headley αυτό είναι ξεκάθαρο.

Αλλά εκείνο που ενδιαφέρει περισσότερο τον Headley είναι η έρευνα του ρόλου της πρόθεσης και από εδώ προκύπτει ότι θεωρεί αξιόπιστη την άποψη ότι η ηθική υπευθυνότητα μπορεί να υπάρξει και εκεί που δεν δίνεται έμφαση στην πρόθεση. Δηλαδή οι ηθικές αξιολογήσεις δεν έχουν ως απαραίτητη προϋπόθεση την πρόθεση και από ευάριθμες περιπτώσεις που αναφέρει προκύπτει ότι οι προθέσεις δεν οδηγούν πάντα σε ηθικά λάθος αποφάσεις³. Συγκεκριμένα τονίζει ότι το κακό δεν είναι πάντα αποτέλεσμα της πρόθεσης, αλλά και της μη πρόθεσης. Γι’ αυτό τη μεγαλύτερη σημασία έχει το αποτέλεσμα - ως πούμε στο θάνατο κάποιου - είτε το ήθελε είτε όχι ο Α να σκοτώσει, για παράδειγμα, με την πέτρα που πέταξε τον Β. Ενισχύει τη θέση του με την επίκληση της άποψης του James Rachels ότι “η πρόθεση είναι άσχετη με το εάν μια πράξη είναι σωστή ή λάθος. Είναι όμως απαραίτητη στην αξιολόγηση του χαρακτήρα του ατόμου που έκανε την πράξη και αυτό είναι τελείως διαφορετικό. Μια αγνή καρδιά δεν μπορεί να κάνει μια λάθος πράξη ορθή, ούτε μια ανήθικη καρδιά να κάνει μια σωστή πράξη λάθος”⁴. Για μεγαλύτερη επιβεβαίωση των απόψεών του προστρέχει στη θέ-

1. *Ibid.*, pp. 34-35.

2. *Ibid.*, p. 35.

3. Cl. Headley, *op. cit.*, p. 228.

4. James Rachels, “More Impertinent Distinctions”, in Robert M. Baird

ση της Barbara Wootton ότι για την αξιολόγηση και την τιμωρία των πράξεων ο ποινικός κώδικας δεν είναι και το πλέον κατάλληλο μέσον, γιατί στην ουσία δεν προσβλέπει στην τιμωρία των παραβατών. Ο κώδικας αυτός προϋποθέτει την εμπλοκή της ανθρώπινης συνείδησης για να επέλθει τιμωρία με την έννοια ότι πρέπει να τιμωρηθούν αυτοί που βρέθηκαν ένοχοι για συνειδητή διάπραξη απαγορευμένων πράξεων. Εκείνο όμως που ενδιαφέρει δεν είναι η τιμωρία τους αλλά η πρόληψη των παραβάσεων και η πρόθεση δεν έχει τότε σημασία, αφού πολλές από αυτές γίνονται από ανεύθυνα άτομα ή άτομα χωρίς πρόθεση βλάβης. Το παράδειγμα της Wootton είναι πράγματι αφοπλιστικό: "ένας άνθρωπος είναι νεκρός και λείπει το ίδιο από τους συγγενείς είτε μαχαιρώθηκε είτε τον χτύπησε κάποιος μεθυσμένος ή κακός οδηγός..."¹. Η πρόθεση λοιπόν όχι μόνο δεν είναι πάντοτε απαραίτητη αλλά πολλές φορές είναι και αποδιοργανωτική, γιατί οι χωρίς πρόθεση πράξεις προξενούν μεγαλύτερο κακό.

Στον ενισχυτικό πάντως ρατσισμό έχει σημασία, κατά τη γνώμη μας, να οριοθετήσουμε την προθετική αφετηρία του συγκεκριμένου αυτού φαινομένου. Η πρώτη λοιπόν απαραίτητη ενέργειά μας πρέπει να αποβλέπει στη θεμελίωση της αφετηρίας αυτής. Να διευκρινίσουμε δηλαδή και να κατανοήσουμε από πού αποκτά τη συγκεκριμένη βουλευτική διάθεση ο άνθρωπος που θέλει να βλάψει τον άλλο. Σίγουρα αυτή διαμορφώνεται μέσα από μία αντίστοιχη κουλτούρα στην οποία οι άλλοι, οι διαφορετικοί αλλά και οι όμοιοι με άλλες σωματικές, πνευματικές ή διανοητικές ικανότητες, θεωρούνται κατώτεροι. Εδώ όμως πρέπει να διευκρινίσουμε ότι ο ρατσισμός εν γένει και ο ενισχυτικός ιδιαίτερα δεν είναι αποτέλεσμα πολιτισμικής αντιπαράθεσης. Γι' αυτό θεωρούμε ότι το πολιτισμικό status μπορεί να τροφοδοτεί τέτοιες αντιλήψεις ή έμμεσα να τις ενθαρρύνει, αλλά είμαστε σίγουροι ότι δεν τις δημιουργεί εξ αρχής. Υποστηρίζουμε δηλαδή πως μολονότι παρατηρείται ότι ο θιασώτης και εφαρμοστής του ενισχυτικού ρατσισμού έχει πάντα μία αντίστοιχη κουλτούρα ανωτερότητας του εαυτού του και περιφρόνησης των άλλων, οι προϋποθέσεις αυτές δεν είναι επαρκείς για να οδηγείται στην αρνητική ενεργοποίηση εις βάρος άλλων ανθρώπων ή ομάδων. Θεωρούμε ασφαλώς κατακριτέα μία τέτοια συμπεριφορά και τη στηλιτεύουμε, είμαστε όμως υποχρεωμένοι να την καταγράψουμε ως υπάρχουσα και κυρίως να επιχειρίσουμε να την ερμηνεύσουμε. Από τη σχετική λοιπόν ερμηνεία προκύπτει πως οι εν λόγω όροι αδυνατούν να θεμελιώσουν την προθετική και πραγματική βάση του ενισχυτικού ρατσισμού. Τότε μένουν

and Sturt E. Rosenbaum (eds), *Euthanasia*, Prometheus Books, Buffalo 1989, pp. 63-64.

1. Barbara Wootton, *Crime and the Criminal Law*, Stevens, London 1981, p. 46.

δύο άλλοι παράγοντες στους οποίους θα μπορούσε να αναχθεί η αφετηρία των σχετικών διαθέσεων και πράξεων: είναι ο πολιτικός και ο οικονομικός παράγοντας. Προσεγγίζοντας πρώτα τους πολιτικούς λόγους για τους οποίους θα μπορούσε κάποιος να γίνει ενισχυτικός ρατσιστής, βλέπουμε πράγματι ότι η πολιτική εξουσία μπορεί να θέτει αξεπέραστα εμπόδια είτε διαμέσου της νομοθεσίας είτε με τον περιορισμό και τον έλεγχο των δικαιωμάτων των ατόμων ή των ομάδων. Ο υποβιβασμός ορισμένων ανθρώπων και η χρήση των δικαιωμάτων τους προς ίδιον όφελος είναι μία μορφή αφετηρίας αλλά νομίζουμε πως αυτή δεν βρίσκεται στο πρώτο πλάνο. Κάτι βαθύτερο, ουσιαστικότερο και πλέον θεμελιώδες υποκρύπτεται ακόμη, γιατί είναι γνωστό πως, αν οι πολιτικοί λόγοι δεν μεταφράζονται σε κάτι χειροπιαστό, μένουν πάντα στο επίπεδο της διαδικασίας και των αποφάσεων, δηλαδή δεν προσφέρουν τίποτε, αν δεν κάνουν "ταμείο". Και επειδή είναι κοινός τόπος ότι οι ίδιοι δεν κάνουν "ταμείο" αλλά καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την πορεία προς αυτό, πρέπει να προστρέξουμε στους οικονομικούς λόγους που ταυτίζονται άμεσα με το συγκεκριμένο, το χειροπιαστό και ζωτικό συμφέρον. Η πρόθεση λοιπόν θεμελιώνεται στα πραγματικά συμφέροντα και ουσιαστικά στα οικονομικά. Μέσα από την οικονομική δομή αναφαίνεται ότι η ουσιαστική ενεργητική στάση του ενισχυτικού ρατσισμού είναι η επίθεση και ο περιορισμός της ανάπτυξης των άλλων και η μορφή αυτή του ρατσισμού είναι το άμεσο, το απογυμνωμένο και προκλητικό όπλο του, κυρίως όμως το όπλο της λευκής φυλής κατά των άλλων και διαφορετικών.

Βλέπουμε λοιπόν ότι ο ρατσισμός εν γένει και ειδικότερα ο ενισχυτικός και επιθετικός είναι κάτι παραπάνω από μία γενική στάση, αντίληψη ή προκατάληψη που σχηματικά θα μπορούσαν να ονοματιστούν στο πλαίσιο του σοβινισμού. Στην προκειμένη περίπτωση ο ρατσισμός είναι ενεργητικός και ατομικός, δεν καλύπτει δηλαδή υποχρεωτικά μόνον μεγάλες ή μικρές ομάδες πληθυσμού. Μπορεί κανείς πολιτισμικά ή εθνικά να θεωρεί τον εαυτό του καλύτερο από άλλους, ενώ προκαταλήψεις σχεδόν έχουμε όλοι μας για διάφορα ζητήματα. Ο ρατσισμός όμως διακρίνεται από το γεγονός ότι είναι συστηματικός και αναφέρεται στο ζήτημα της δύναμης και της ικανότητας. Δηλαδή ο ρατσισμός έχει τη δύναμη και την ικανότητα να μεταφράζει τις προκαταλήψεις, την περιφρόνηση ή τα αισθήματα ανωτερότητας σε πρακτικές, έλεγχο, πολιτική και νόμο. Γι' αυτό υπάρχει θεμελιώδης διαφορά ανάμεσα στη φράση "δεν μ' αρέσει αυτό" και στην πρόθεση και στην πρακτική "δεν θα το αφήσω να αναπτυχθεί".

Επειδή παραπάνω έγινε αναφορά στο συνήθη ρατσισμό, την προκατάληψη και το σοβινισμό, θέλουμε να διευκρινίσουμε έτι περαιτέρω τα πράγματα. Για παράδειγμα σε ένα υποθετικό ερώτημα αν ο καθένας θα μπορού-

σε να γίνει ρατσιστής, θα απαντούσαμε αναμφίβολα ναι. Κι αν το υποθετικό ερώτημα γίνει συγκεκριμένο και πούμε μπορεί ένας μαύρος να γίνει ρατσιστής, όταν αυτός είναι το βασικό θύμα του ρατσισμού στην Αμερική; Η απάντηση είναι πάλι ναι. Μολονότι κάτι τέτοιο φαίνεται ως οξύμωρο, θα μπορούσε να ισχύσει, όταν υπάρξουν οι αντίστοιχες περιστάσεις και καταστάσεις, που θα επέτρεπαν τη δυνατότητα να παίρνει κανείς αντιλευκές θέσεις και να εμποδίζεται ο λευκός πληθυσμός να αναπτυχθεί. Στο ζήτημα αυτό μπορεί να διδαχθεί κανείς όχι από το σοβινισμό αλλά από το ρατσισμό των Εβραίων - των ιδανικότερων θυμάτων του γερμανικού ρατσισμού - εναντίον των Αράβων.

Είναι δυνατόν λοιπόν ο καθένας να γίνει ρατσιστής, γιατί ο ρατσισμός σήμερα είναι σαν τη λερναία ύδρα. Υπάρχει ακόμη και εκεί που φαίνεται ότι είναι οξύμωρο. Όπως μάλιστα προκύπτει από την τελευταία διεθνή διάσκεψη μη κυβερνητικών οργανώσεων, που έγινε στο Ντέρμπαν τη Νοτιοαφρικανικής Ένωσης, δεν λύθηκε κανένα ζήτημα. Η συζήτηση επικεντρώθηκε στο πρόβλημα Ισραήλ-Παλαιστινίων. Χωρίς να αρνιόμαστε τη ρατσιστική ως ένα βαθμό στάση του Ισραήλ (εξαιτίας του χαρακτηρισμού αυτού απείλησαν με αποχώρηση οι ΗΠΑ και το ίδιο), υπάρχουν και άλλα οξύτερα ζητήματα. Για παράδειγμα η Ευρώπη μπροστά στα τεράστια κύματα των λαθρομεταναστών δεν βλέπει το ζήτημα των τσιγγάνων. Η Αφρική δεν λέει τίποτε για τα δώδεκα (12) εκατομμύρια θυμάτων του ρατσισμού ή ότι επιτρέπει το εσωτερικό δουλεμπόριο. Η Ινδία δεν αναφέρεται στα διακόσια πενήντα (250) εκατομμύρια των αθλίων που βρίσκονται στα έσχατα όρια της ανθρώπινης ύπαρξης, ενώ η Κίνα δεν μιλάει για το Θιβέτ και η Ευρώπη για τις εκατόν είκοσι (120) χιλιάδες γυναίκες στο δουλεμπόριο της λευκής σάρκας.

Μία λεπτή ακόμη διάκριση μεταξύ πολιτισμικής ανωτερότητας και ρατσισμού είναι απαραίτητη. Ο ενισχυτικός ρατσισμός έχει ατομικό και συλλογικό πεδίο δράσης, αλλά αυτό δεν τον ταυτίζει με την πολιτισμική στάση, γιατί αυτή δεν στοχεύει σε πρόσωπα, δεν είναι ατομική. Για παράδειγμα οι αρχαίοι Έλληνες και οι Ρωμαίοι θεωρούσαν τους εαυτούς τους πολιτισμικά ανώτερους από όλους τους άλλους λαούς της εποχής. Η στάση αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως πολιτισμικός σοβινισμός, στον οποίο οι λαοί αυτοί στηρίζονταν. Αυτό όμως δεν είχε ως βάση τη σωματική ανατομία των άλλων ή το χρώμα του δέρματος. Και το σπουδαιότερο είναι πως μεταξύ των Ελλήνων και κυρίως των Ρωμαίων ζούσαν και μαύροι άνθρωποι, ενώ κάποιοι από αυτούς κατάλαβαν και θέσεις εξουσίας στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

5. Ο ΘΕΣΜΙΚΟΣ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

Κατά την άποψη αυτή ο ρατσισμός είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο και ως τέτοιο εξαρτάται από τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των ατόμων και υπόκειται στις βασικές αλλαγές τις οποίες υφίσταται μία χώρα. Επομένως δεν μπορεί κανείς εύκολα να ισχυριστεί ότι πρόκειται για φυσικό φαινόμενο ή μία σταθερή έννοια αλλά θα πρέπει να τον θεωρήσουμε ως ένα φαινόμενο που δομείται και αναδομείται, συγκροτείται αλλά και αλλάζει. Συνακόλουθα δεν έχει ο ρατσισμός κάποιον πυρήνα που αναπτύσσεται, γι' αυτό και δεν μπορεί να εκτιμηθεί οντολογικά. Ο ρατσισμός "δεν πρόκειται για μία μόνιμη ανθρώπινη ή κοινωνική εναπόθεση, η οποία παραμονεύει να προκληθεί κάτω από την ύπαρξη κατάλληλων συνθηκών. Δεν ακολουθεί κάποιο φυσικό ή παγκόσμιο νόμο ανάπτυξης. Δεν υπαγορεύει πάντα την ίδια μορφή, αλλά υπάρχουν πάρα πολλά και διαφορετικά είδη ρατσισμού. ...Ο ρατσισμός είναι πάντοτε ιστορικά συγκεκριμένος... ακόμη και αν εμφανίζεται να έχει μερικά κοινά γνωρίσματα με αυτά ομοίων κοινωνικών φαινομένων¹. Είναι προφανές από τα παραπάνω ότι η ελαστικότητα και η πολυμορφία του ρατσισμού ορίζουν ισχυρά την ταυτότητά του. Εξάλλου "ο ρατσισμός δεν είναι κάτι αμετάβλητο. Αλλάζει σχήμα, μέγεθος, σκοπό, λειτουργία - πάντα σύμφωνα με τις αλλαγές στην οικονομία και την κοινωνική δομή αλλά πάνω από όλα σύμφωνα με τις προκλήσεις και τις αντιδράσεις στο συγκεκριμένο σύστημα"².

Κατά τη θεσμική λοιπόν προσέγγιση του ρατσισμού δεν μπορεί να υπάρξει μία επιτυχής ανάλυση του φαινομένου αυτού, εάν δεν στηρίζεται σε μία αργιογι μέθοδο φιλοσοφικής ανάλυσης, η οποία να λαμβάνει υπόψη της τον κοινωνικό και πολιτισμικό του χαρακτήρα³. Επομένως είναι εύκολο να αποτιμηθεί ότι η ανάλυση στην οποία επιδίδεται το ενισχυτικό μοντέλο εστιάζεται σε απομονωμένες ενέργειες των ανθρώπων, γεγονός που καθιστά το φαινόμενο του ρατσισμού περιορισμένο. Αλλά κι αν πάμε παραπέρα και μιλήσουμε για τον καθιερωμένο ρατσισμό, το εγχείρημα αυτό απαιτεί βέβαια την ύπαρξη κάποιου δράστη αλλά η εξήγηση προϋποθέτει

1. Stuart Hall. "Racism and Reaction" in *Five Views of Multi-racial Britain*, eds Commission for Racial Equality, London 1978, p. 26. — Το θεσμικό ρατσισμό μπορεί να τον προσεγγίσει και η κοινωνική επιστήμη, βλ. Steven Steinberg, "The Role of Social Science in the Legitimation of Racial Hierarchy", *Race and Society*, Vol. (1998), Issue I, pp. 5-14.

2. A. Sivanandan, "Challenging Racism: Strategies for the 80's", *Race and Class*, Vol. 25 (1983), p. 2.

3. Cl. Headley, *op. cit.*, pp. 244-245- Ιδιαίτερα για την πολιτισμική παράμετρο του ρατσισμού βλ. J.M. Blaut, "The Theory of Cultural Racism", *Antipode*, Vol. 24, No. 4 (1992), p. 290 και David Goldberg, *Racist Culture: Philosophy and the Politics of Meaning*, Blackwell, Oxford 1993, p. 8.

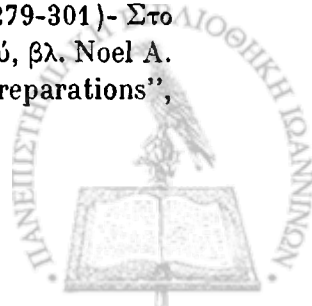
μία διαφορετική ανάλυση της κοινωνικής συμπεριφοράς. Ο θεσμικός όμως ρατσισμός μας βοηθάει να δούμε ότι “η φυλετική διάκριση είναι ιστορικά διαμορφωμένη, δεν είναι πτυχή της ιδιοσυγκρασίας του ατόμου αλλά είναι βαθύτατα συνδεδεμένη και χαραγμένη στις κοινωνικές παραδόσεις”¹.

Υποστηρίζουμε ότι υπάρχουν τρεις τρόποι, για να προσεγγίσει κανείς το θεσμικό ρατσισμό. Ο πρώτος τρόπος αξιολογεί το ρατσισμό αυτό ως μία άδικη μεροληψία και επομένως για να είναι κάποιος ρατσιστής πρέπει να μεροληπτεί υπέρ ή εναντίον ενός πληθυσμού όχι για κανέναν άλλο λόγο, παρά μόνον επειδή αυτοί που τον ασυναποτελούν ανήκουν στη συγκεκριμένη φυλετική ομάδα και όχι σε κάποια άλλη. Ο δεύτερος τρόπος συνδέεται με την αντίληψη πως ο ρατσισμός είναι μία αιρετική πεποίθηση, πράγμα που σημαίνει ότι για να είναι κανείς ρατσιστής σύμφωνα με αυτή την αντίληψη πρέπει να πιστεύει ότι υπάρχουν ουσιαστικές κληνονομημένες διαφορές στις διάφορες φυλετικές ομάδες και ότι αυτές δημιουργούν πρακτικά προβλήματα. Και ο τρίτος τρόπος αναφέρεται στη συγκρότηση και την αντίστοιχη μορφή του θεσμικού ρατσισμού θεωρώντας ότι ο θεσμοποιημένος ρατσισμός, ο οποίος υπάρχει μέσα από τα σχολεία, τα εργοστάσια, την κυβέρνηση, τα δικαστήρια κλπ., είναι αυτός που σε προτρέπει στην ουσία να είσαι ρατσιστής, αφού οι καθημερινές πρακτικές των θεσμών αυτών νομιμοποιούν κατά κάποιο τρόπο τα προκύπτοντα αποτελέσματα².

Μερικοί υποστηρίζουν ότι οι θεσμοί είναι ρατσιστικοί, όταν αυτοί συγκροτούν δομές με υπόβαθρο τη φυλετική κυριαρχία και ότι οι ατομικές κατευθύνσεις είναι ρατσιστικές όταν εκφράζουν, υποστηρίζουν ή δικαιολογούν τη φυλετική ανωτερότητα. Μολονότι κατά βάση οι δύο αυτές θέσεις είναι ορθές, αποφεύγουν να αναφερθούν στο σεβασμό και την ίση αξία όλων των

1. Peter Charles Hoffer, “Blind to History: The Use of History in Affirmative Action Suits ...”, *Rutgers Law Journal*, Vol. 23 (1992), pp. 280-281- Εδώ μπορούμε να προσμετρήσουμε και τη θέση του Robert Freeman ότι ο ρατσισμός λειτουργεί σε 4 επίπεδα: α) δομικό (μέγιστο γνώρισμα που σηματοδοτεί το χαρακτήρα της κοινωνικής δομής, β) διαδικαστικό (σηματοδοτεί τη χάραξη σε τακτικές και διαδικασίες γ) συστηματικό (είναι παρόν στις κοινωνικές μορφές και αποτελεί σύστημα) και δ) ιδεολογικό (εκπροσωπεί κάτι που είναι λανθασμένο και παραπλανητικό) = “Institutional Racism: How to Discriminate without Really Trying” in *Racial Discrimination in the United States*, (Thomas Pettigrew, ed.) Harper and Row, New York 1975, pp. 384-407.

2. Anthony Flew, “Three Concepts of Racism”, *Encounter* 73 (September 1990), pp. 73-74. — Για τα δίκτυα των κοινωνικών δυνάμεων που υποστυλώνουν το ρατσισμό βλ. (Floya Anthias, “Cultural racism or racist culture? Rethinking racist exclusions”, *Economy and Society*, Vol, 24, N. 2 (1995), p. 298 (279-301)- Στο θεσμικό πρέπει να κατατάξουμε και την αμερικάνικη έκδοση του ρατσισμού, βλ. Noel A. Kazenave, “Racist America: roots, current realities, and future reparations”, *Race and Society*, Vol. 3 (2000), Issue I, pp. 91-92.

ανθρώπινων όντων ανεξάρτητα από τη φυλή. Εν πάση περιπτώσει εκείνο που ενδιαφέρει στο σημείο αυτό και το οποίο παραμένει αδιευκρίνιστο είναι το πρόβλημα της σύνδεσης - αν υπάρχει τέτοια σύνδεση - των δύο τύπων του ρατσισμού. Κατά τον Garcia, έναν θερμό υποστηρικτή της ταυτότητας του ρατσισμού ως ενισχυτικού στον οποίο αναφερθήκαμε και αλλού - τέτοιες θεωρίες μας αφήνουν στο σκοτάδι, γιατί δεν εξηγούν τι είναι αυτό βάσει του οποίου η κάθε περίπτωση είναι μία μορφή ρατσισμού. Για να ενισχύσει τη θέση του αναφέρει ότι κάποιος μπορεί να υποστηρίξει ότι ο θεσμικός ρατσισμός έχει κεντρική σπουδαιότητα και ότι ο ατομικός είναι κατά κάποιον τρόπο ένα υλικό που ενισχύει το θεσμικό μοντέλο. Αντίθετα κάποιος άλλος, όπως και ο ίδιος ο συγγραφέας στην προκειμένη περίπτωση, μπορεί να δηλώνει ότι πιστεύει στην ηθική σπουδαιότητα και να επιμένει ότι το ατομικό επίπεδο έχει μεγαλύτερη εξηγητική σημασία¹. Οι διευκρινίσεις όμως αυτές δεν θα μας παρασύρουν να παρακάμψουμε το ερώτημα για τη σύνδεση του θεσμικού με τον ατομικό ρατσισμό, αλλά θα απαντήσουμε σ' αυτό ως εξής: στην πρώτη περίπτωση ο θεσμικός ρατσισμός είναι αυτός που έχει τη μεγαλύτερη ηθική σπουδαιότητα και ενδιαφέρει εξηγητικά. Στην περίπτωση αυτή ο ατομικός ρατσισμός σημαίνει μόνον ότι συνεισφέρει στο θεσμικό ρατσισμό ο οποίος καθυποτάσσει μία φυλετική ομάδα. Όσο για την αντίθεση ή αντίστροφη πορεία ότι ο ατομικός ρατσισμός προηγείται ηθικά και έχει εξηγητική σπουδαιότητα, ενώ ο θεσμικός έχει σημασία για τις προϋποθέσεις του ρατσιστή, υποστηρίζουμε ότι ο ατομικός υπόκειται στη δομή του θεσμικού, γιατί οι αποφάσεις και οι ενέργειες των προσώπων όχι μόνο στην ατομική αλλά και στη συλλογική ζωή λαμβάνονται και πραγματώνονται μέσα στους θεσμούς στους οποίους αυτά εργάζονται και δρουν.

Σημαντική είναι και η άποψη κατά την οποία η φυλετική τάξη στηρίζεται στο βιολογικό μυθιστόρημα, στη βιολογική φαντασία και παράγει αυτορυθμιζόμενους ή αυτονοούμενους ρόλους κατηγοριοποίησης. Για παράδειγμα κάποιος είναι Εβραίος, γιατί η μητέρα του ήταν Εβραία αλλά είναι και λευκός επειδή οι Εβραίοι είναι λευκοί κλπ². Ιδιαίτερα για τις πολυεθνικές, τις διαρατσιστικές κοινότητες και ομάδες, η αξιόλογη ερευνήτρια, Naomi Zack, δεν δέχεται ότι υπάρχουν φυλετικές ονομασίες και φυλετικές περιγραφές. Αυτή αναγνωρίζει ότι στην τρέχουσα πραγματικότητα το διαρατσιστικό πρόσωπο δεν έχει λύσει οτιδήποτε, επειδή οι ανήκοντες στην κατηγορία αυτή θέλουν ακόμα να επιμένουν στην κατηγοριοποίη-

1. J.L.A. Garcia, *op. cit.*, pp. 10-11.

2. Βλ. Naomi Zack, " An Autobiographical view of mixed race and deracination", *American Philosophical Association Newletters*, 91 (1), 1992.

ησή τους, ενώ η ίδια δεν μπορεί να δει ότι πρέπει να συμμετέχει σ' αυτές τις προσπάθειες τις οποίες και αντιπαθεί. Διανοητικά υποστηρίζει ότι το διαραταιστικό πρόσωπο δεν βρίσκεται στην αρμονία αλλά και στο πνεύμα των καιρών¹. Ειδικότερα τονίζει ότι έξω από τις δραστηριότητές μας ως νοήμονα όντα, που σημαίνει ότι έξω από τη ζωή του πνεύματος, δεν υπάρχει σίγουρα φυλετική ύπαρξη². Ένας μιγάς λοιπόν έχει το δικαίωμα να είναι τέτοιος και αυτό είναι θεμελιώδης παράμετρος για την ψυχολογική και την κοινωνική του υγεία³. Γι' αυτό οι φυλετικοί θεωρητικοί της μικτής φυλής, που ενδιαφέρονται να βρουν τη φυλετική καθαρότητα, προσκρούουν σε προσωπικές μαρτυρίες σύμφωνα με τις οποίες η διαμόρφωση της ταυτότητας είναι σύνθετη. Η έμφαση λοιπόν για την ατομική ταυτότητα του κάθε προσώπου τους συνδέει με την ανάπτυξη ή την επίκληση της διαμορφωμένης ταυτότητας. Η συγκρότηση όμως αυτής της ταυτότητας και η επίκληση της φυλετικής και πολιτισμικής ανάμειξης είναι σταθερές και μπορούν έτσι να προβαίνουν στη συλλογική δημιουργία των ταυτοτήτων⁴.

Αντίθετα λοιπόν από την παραπάνω θέση ο ενισχυτικός ρατσισμός, που βλέπει μόνο την πρόθεση, πιστεύει ότι ο ρατσισμός προσαρμόζεται μόνο στη δομική λογική της ηθικής ευθύνης του ατόμου. Έτσι παραποιείται ο κοινωνικός και πολιτισμικός χαρακτήρα του ρατσισμού και το άτομο γίνεται το κύριο υποκείμενο της ηθικής ενοχής ή κατηγορίας. Κατά τη θεσμική όμως προσέγγιση υπάρχει ένας ηθικά αντικειμενικός, μη ατομικός ρατσισμός που υπαγορεύει την ύπαρξη του ατομικού ρατσισμού. Στη θέση των ενισχυτικών ότι ο καθιερωμένος ρατσισμός είναι μία άποψη συνήθης και ότι οι αντίπαλοί του τον βλέπουν σαν ρατσισμό παντού, οι θεσμικοί απαντούν ότι αυτό δεν τους πτοεί να απορρίψουν τη διαφορετική προσέγγιση αυτού του ρατσισμού ως απλή ιδέα. Το μοντέλο του ατομικού ρατσισμού και της αντίστοιχης ευθύνης προκρίνει και ο Garcia, γράφοντας ότι "...ο ρατσισμός επομένως είναι κάτι που ουσιαστικά δεν σχετίζεται με τις πεποιθήσεις μας καθώς και με τη λογική αυτών ή όχι, αλλά με τις ανάγκες

1. *Ibid.*, p. 9.

2. Naomi Zack, "Life After Race". In *American Mixed Race:: The Culture of Mikrodiversity*, ed. Naomi Zack, Rowmen & Littlefield, Lanham MD 1995b, p. 298.

3. Naomi Zack, "Mixed black and white race and public policy", *Hypatia*, 10 (1), 1995c, pp. 120-132-, Για το πρόγραμμα των ατομικών δικαιωμάτων των διαραταιστικών πληθυσμών βλέπε και το έργο της Maria P.P. Root, "A bill of rights for racially mixed people", in *Multiracial Experience*, ed Maria P.P. Root, Sage Publications, Thousand Oaks, Ca 1996a και *Multiracial Experience: Racial Borders as the New Frontier*, Sage Publication, Newbury Park, CA 1996b.

4. Lisa Tessman, "The Racial Politics of Mixed Race", *Journal of Social Philosophy*, Vol. 30, No 2 (Summer 1999), p. 291 (276-294).

μας, τους σκοπούς, τις προτιμήσεις και τις αντιπάθειές μας και την απόστασή τους από τις ηθικές αρχές¹. Και γι' αυτόν ο ατομικός ρατσισμός είναι ηθικά πιο σημαντικός και μεγαλύτερης ηθικά ευθύνης, παρ' ότι αποδεικνύεται αναποτελεσματικός όταν έρχεται αντιμέτωπος με βαθειά ριζωμένα και επίμονα κοινωνικά προβλήματα. Σε αντιδιαστολή από τα παραπάνω, στους θεσμικούς προκρίνεται το πρότυπο του ρατσισμού που στηρίζεται στους θεσμούς και στο σύστημα παρά στην πρακτική της σκόπιμης ζημίας. Αν κάποιος ισχυριστεί ότι έτσι είναι δυνατόν να μείνουν ατιμώρητοι ορισμένοι μέσα στην ένταξή τους στο συλλογικό, έχουν να αντιτάξουν καταρχήν ότι η ένταξη αυτή δεν παραδέχεται τα άτομα ως αθώα και ότι είναι λυσιτελέστερο σε ελάχιστες περιπτώσεις να "γλυτώνουν" συγκεκριμένα άτομα από το να μην επιτρέπεται ο έλεγχος μιας ανήθικης συμπεριφοράς με το αιτιολογικό ότι είναι αδύνατο, σε πολλές περιπτώσεις, να καθορίσουμε την ατομική ευθύνη².

Θα κλείσουμε το κεφάλαιο αυτό με δύο ρήσεις αναλυτών του θεσμικού μοντέλου του ρατσισμού. Ο J.M. Jones υποστηρίζει ότι ο ρατσισμός δεν περιλαμβάνει κάποια σειρά εγγενών χαρακτηριστικών αλλά "ως θεσμικό ρατσισμό μπορούμε να ορίσουμε εκείνους τους καθιερωμένους νόμους, τα έθιμα και τις πρακτικές που συστηματικά απεικονίζουν και παράγουν φυλετική ανισότητα στην ...κοινωνία. Αν οι ρατσιστικές συνέπειες προκύπτουν από τη θεσμοθετημένη νομοθεσία, τα έθιμα ή τις πρακτικές, ο θεσμός είναι ρατσιστικός ακόμα και όταν τα άτομα που υποστηρίζουν αυτές τις πρακτικές έχουν ρατσιστικές προθέσεις ή όχι"³. Ο Headley, στον οποίο αναφερθήκαμε επανειλημμένα και προηγουμένως τονίζει ότι "η υπόθεση ρατσισμός δεν είναι υπόθεση μεμονωμένων ατόμων, ούτε μόνο προσωπικό πρόβλημα. Ο ρατσισμός έχει μάλλον συγκεκριμένη οργανική δομή, η οποία διατηρείται και διαπράττεται με ποικίλους μηχανισμούς φυλετικού συνυπολογισμού και αποκλεισμού, που με τη σειρά τους ενισχύονται από τους κοινωνικούς θεσμούς και τις πολιτιστικές πρακτικές"⁴.

1. J.L.A. Garcia, *op. cit.*, p. 6.

2. Cl. Headley, *op. cit.*, pp. 247-249.

3. J.M. Jones, *Prejudice and Racism*, Addison-Wesley, Reading Mass., 1972, p. 131.

4. Cl. Headley, *op. cit.*, p. 251.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από τη γενική περιγραφή και την ανάλυση του φαινομένου του ρατσισμού αλλά κυρίως από την ιδιαίτερη προσέγγιση και την κριτική ανάλυση των τεσσάρων μοντέλων του, φτάσαμε σε συγκεκριμένες απολήξεις.

Ειδικότερα:

1. Επιβεβαιώνεται η αρχική θέση που υποστηρίξαμε ότι ο ρατσισμός είναι ένα ενιαίο φαινόμενο με ατομική και συλλογική έκφραση και ότι τα τέσσερα μοντέλα του συνιστούν τις εκφάνσεις του. Επομένως σημασία έχει η σφαιρική και ουσιαστική κατανόηση του φαινομένου.
2. Ο ρατσισμός έχει ένα θεσμικό υπόστρωμα, απαραίτητο ως πλαίσιο για να λειτουργήσει ο ίδιος, ενώ οι ατομικές και συλλογικές πράξεις δομούν και αναδομούν επιβοηθητικά το εν λόγω σύστημα.
3. Σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να υποστηριχθεί ή να υπάρξει επί μακρόν ο ρατσισμός, αν δεν υπάρχουν γίνητρα, συμφέροντα δηλαδή χειροπιαστά και συγκεκριμένα ή ευρύτερα και μακροχρόνια.
4. Ο άνθρωπος που υφίσταται το ρατσισμό είναι κατά κανόνα αδύναμος οικονομικά, ενώ θεωρείται περιφρονητέος πολιτισμικά και αποδιοπομπαίος αισθητικά.
5. Ο ρατσισμός διαφέρει από το σοβινισμό, γιατί στη δεύτερη περίπτωση έχουμε ένα αίσθημα, μία προκατάληψη πολιτισμική ή εθνικής ανωτερότητας όχι απέναντι σε άτομα αλλά απέναντι σε ομάδες ή πληθυσμούς.

Τα παραπάνω πορίσματα μας βοηθούν να εντάξουμε τον αγώνα κατά του ρατσισμού είτε ως περιορισμό και μείωση της έντασής του είτε ως δυναμική για τη σταδιακή αναίρεσή του, στο παρακάτω πλαίσιο. Ιδιαίτερα:

1. Ο αναγνωρισμένος γενικός διάλογος, ακαδημαϊκός και πολιτικός, σχετικά με το ρατσισμό και τον αντιρατσισμό δείχνει ένα επίπεδο μεγαλύτερων και γενικότερων ανησυχιών, δηλαδή πέραν από την αναγνώριση τι είναι ράτσα (race) και τι ακριβώς εννοεί μας ενδιαφέρει να δούμε τη σπουδαιότητα των κοινωνικών δυνάμεων και των δικτύων που δημιουργούν και αναπαράγουν ρατσισμούς. Ο διάλογος έχει δύο προοπτικές: ή συνεχίζεται θεωρητικά για την εξεύρεση δυνατότητας αποκλεισμού του ρατσισμού ή θα ήταν ίσως καλύτερο να συζητούμε πέραν από αυτό, να καταπιαστούμε δηλαδή με συζήτηση και διάλογο που αφορούν περισσότερο τις πλευρές και τις πρακτικές του αποκλεισμού, οι οποίες αναπαράγουν την ανισότητα.

2. Η επιδίωξη των σημερινών κοινωνιών και συγκεκριμένα των ευρωπαϊκών για περιορισμό και άρση του φαινομένου του ρατσισμού πρέπει να γίνει δυναμικότερη και ριζοσπαστικότερη.
3. Η μάχη κατά του ρατσισμού δεν είναι μόνο μία θεωρητική συζήτηση. Δεν είναι ασφαλώς ούτε μία ακαδημαϊκή συζήτηση ή μία ακαδημαϊκή άσκηση. Είναι ένας πραγματικός αγώνας που, τηρουμένων των αναλογιών σήμερα, μοιάζει με πραγματική επανάσταση. Για το λόγο αυτό απαιτείται ο διεθνής συντονισμός, μέσω οργανισμών ή νέων θεσμών που θα δίνει τον καθημερινό αγώνα για την άρση του ρατσισμού και τη μεταρρύθμιση της κοινωνίας.
4. Στον αγώνα αυτό σπουδαία σημασία έχει το ζήτημα της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης, αλλά και τα επιστημονικά και συστηματικά προγράμματα για την κατανόηση του ρατσισμού και τη μάχη εναντίον του, ιδιαίτερα στις λευκές κοινότητες μεταξύ των εργαζομένων, των φτωχών και της μεσαίας τάξης. Στην πρωτοπορία αυτής της μάχης πρέπει να είναι αυτοί που υπήρξαν τα μεγαλύτερα θύματα του κοινωνικού συστήματος και να μην επιδιώκουν μόνο να διασώζουν τους εαυτούς τους.
5. Το κυριότερο όμως ζήτημα που έχουμε να αντιμετωπίσουμε δεν είναι απλώς το φάρμακο για τον περιορισμό ή την εξάλειψη του ρατσισμού. Η άρση του συνδέεται αναπόσπαστα με την εικόνα που έχουμε για τον κόσμο ή με τη μορφή του κόσμου που θέλουμε σήμερα. Για να συγκροτηθούν δομές που δεν θα είναι καταπιεστικές, δομές που έχουν ως κέντρο τον άνθρωπο και τη διάσωση του πλανήτη, απαιτείται να τεθεί σε εφαρμογή μία μεγάλη μεταρρύθμιση. Έτσι θα μπορέσουμε να έχουμε φυλετική δικαιοσύνη και όχι απλώς καλές φυλετικές σχέσεις.
6. Είναι σύγυρο ότι η δημιουργία μιας νέας κοινωνίας με γνήσια πολιτική και οικονομική δημοκρατία είναι αδύνατη χωρίς το ξερίζωμα του ρατσισμού και την άρση της λευκής ανωτερότητας.

